

รูปแบบสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ

A BUDDHIST INTEGRATION MODEL OF SOCIAL WORK OF BUENG KAN

WOMEN'S ORGANIZATION

พระสุนันท์ สุธมโม (โยธนาไม)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Pra Sunan Suthammo Yothanami

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus

E-mail: sunanyothanami@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ”รูปแบบสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสังคมสงเคราะห์สตรีในพระพุทธศาสนา 2) ศึกษาสังคมสงเคราะห์องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ และ 3) เสนอรูปแบบสังคมสงเคราะห์องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ตลอดจนทั้งลงพื้นที่สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามและนำข้อมูลมาวิเคราะห์และพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

สังคมสงเคราะห์ของสตรีในพระพุทธศาสนา บทบาทสังคมสงเคราะห์สตรีตามทัศนะพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับเป็นอย่างดี ทั้งเรื่องการเป็นผู้ถวายทาน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม มีส่วนช่วยประคับประคองศาสนาช่วยเหลือสังคมตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงสมัยปัจจุบันสังคมสงเคราะห์องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ การบริหารจัดการสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการเรียนรู้ขององค์กรสตรีร่วมกับชุมชน 2) ด้านการบริหารจัดการองค์กรสตรีร่วมกับชุมชนร่วมจัดทำแผนของชุมชน 3) ด้านกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพขององค์กรสตรีร่วมกับชุมชน 4) ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน ในการพัฒนาโดยมีหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครอง

* ได้รับบทความ: 10 กุมภาพันธ์ 2564; แก้ไขบทความ: 6 มีนาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 23 กรกฎาคม 2564

ส่วนท้องถิ่นได้ให้การส่งเสริมสนับสนุน สร้างงาน สร้างรายได้ สร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน รูปแบบสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ รูปแบบการจัดองค์กร รูปแบบการบริหารและการจัดการ รูปแบบการช่วยเหลือสังคม ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬบูรณาการด้วยหลักธรรมสังคหวัดคู่เป็นแนวทางในการทำงาน

คำสำคัญ: รูปแบบ; สังคมสงเคราะห์; พุทธบูรณาการ

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the social work of women in Buddhism; 2) to study social work of the Bueng Kan women's organization; 3) to propose the Buddhist integration model of social work for Bueng Kan's women organization. This study was conducted by means of the qualitative research methodology. The researcher has studied the primary and secondary documents and conducted the interviews to collect data in the fieldwork. The obtained data were interpreted by the descriptive analysis.

The research results were as follows:

The social work of women in Buddhism: the role of women's social work in the Buddhist perspective has been well accepted about the offering of alms, practicing the dhamma and contributing to the maintenance of religion and social assistance from the Buddha time to the present. The social work of the Bueng Kan women's organization: the social work management of the Bueng Kan women's organization is divided into 4 areas: 1) the learning aspect of the women's organization together with the community; 2) the management of the women's organization with the community such as making the community plan; 3) the activities of career promotion of women's organizations in cooperation with communities; 4) nature and environment conservation together with communities supported by government agencies and local administrative organizations in terms of promoting, creating jobs, generating income, strengthening the economy of the community. The Buddhist integration model of social work for Bueng Kan women's organization: the organization model, administration and management models and social work models of Bueng Kan women's organization have been integrated with the Four

Sangahavatthu Dhammas (Bases of Social Solidarity) as a guideline for work.

Keywords: Form; Social Work; Integration Buddhism

บทนำ

สตรีเป็นเพศที่ต้องแบกรับภาระและเผชิญกับปัญหาต่างๆในสังคมทั้งระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมประเทศ สตรีจึงเป็นผู้รับรู้และเข้าใจความทุกข์ยากต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมได้ดี การแบ่งแยกบทบาทเพศระหว่างชายและหญิงรวมทั้งการกำหนดหน้าที่รับผิดชอบของบุคคลแต่ละเพศในระดับครอบครัวและระดับสังคม ความแตกต่างระหว่างเพศเป็นตัวกำหนดบทบาทให้ต่างกันระหว่างหญิงและชาย แต่เมื่อเวลาล่วงเลยผ่านไป สิทธิมนุษยชนก็เริ่มเป็นประเด็นที่ผู้คนให้ความสำคัญมากขึ้น โอกาสของสตรีที่เริ่มเปิดกว้างทำให้สตรีสามารถแสดงบทบาทความสามารถที่มีอยู่ในตัวออกมาได้อย่างเสรี ซึ่งสังคมโลกในยุคปัจจุบันสตรีมีบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมากในหลายๆด้าน มีการพัฒนาตัวเองเพื่อให้ทันต่อยุคสมัยและเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะบทบาทการเป็นผู้นำในองค์กรในการทำงานร่วมกับคนหรือการบริหารบุคคลในองค์กร มีโอกาสตัดสินใจเรื่องที่สำคัญในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน

บทบาทสำคัญของสตรีที่มีต่อสังคมในอดีตครั้งพุทธกาลที่โดดเด่นจนต้องจารึกไว้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้เรียนรู้ คือ นางสาววดี เกิดในตระกูลเศรษฐีแต่เมื่อเติบโตขึ้นพระนางต้องประสบกับชะตากรรมที่มีทั้งความสุขและความทุกข์ แต่ไม่ได้ย่อท้อ และได้ใช้คุณธรรมด้านเมตตาช่วยแก้ปัญหาในชีวิตของพระนางและบริวาร นอกจากจะมีคุณสมบัติพิเศษ คือเป็นเอตทัคคะด้านเมตตาแล้วพระนางยังเป็นผู้มีความกตัญญู เป็นผู้ฝึกฝนธรรม และไม่ประมาท และที่สำคัญ คือ พระนางเป็นผู้ชักนำให้พระเจ้าอุเทน ผู้เป็นพระสวามีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีบทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 2/55)

ประเทศไทยในปัจจุบันองค์กรสตรีนั้นมีบทบาทในการช่วยพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่องและก้าวหน้า มีการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาสตรีในภาครัฐ และภาคเอกชนอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ มีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมสร้างความเป็นธรรมและความเสมอภาค ส่งเสริมพัฒนาคุณภาพและความมั่นคงในชีวิตสถาบันครอบครัวและชุมชน สตรีได้รับการยอมรับและพัฒนายกฐานะให้เป็นผู้มีอำนาจตำแหน่งทางการเมือง เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร องค์กรสตรีในประเทศไทยมีศักยภาพในการแก้ปัญหาสังคมทุกระดับ มีศักยภาพในการพัฒนาตนเอง และยังสามารถช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้เกิดการพัฒนาได้ (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559 : 262) และงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ของแม่ชีคันสนีย์ เกียรติสุต ผู้ก่อตั้งเสถียรธรรมสถานซึ่งมีหลายโครงการที่สำคัญ เช่นการสร้างบ้านสายสัมพันธ์ขึ้นภายในบริเวณเสถียรธรรมสถาน มีการดำเนินงานของบ้านสายสัมพันธ์ใช้หลักของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา

บ้านสายสัมพันธ์เปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีโอกาสเรียนรู้ร่วมกันและมีพุทธธรรมนำชีวิตของชุมชน (ชมกร เศรษฐบุตร และคณะ, 2560 : 103)

จังหวัดบึงกาฬองค์กรสตรีมีการจัดตั้งองค์กรสตรีทั้ง 8 อำเภอ มีหน้าที่และมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นสนองนโยบายของรัฐ โดยทำงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐบาล มีหน่วยงานพัฒนาชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการทำงานสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬมี 4 ด้าน คือ การเรียนรู้ขององค์กรสตรีร่วมกับชุมชน การบริหารจัดการองค์กรสตรีร่วมกับชุมชน การส่งเสริมอาชีพขององค์กรสตรีร่วมกับชุมชน และการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน นอกเหนือจากบทบาทการเป็นบุตรที่ต้องมีหน้าที่ในการดูแลบิดามารดา บทบาทในการเป็นภรรยา บทบาทในการเป็นแม่ของลูก บทบาทในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาตามสมควร บทบาทในการทำงานสังคมสงเคราะห์ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นองค์กร การยกระดับการประกอบอาชีพเสริมให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่เพื่อให้เกิดรายได้แก่สมาชิกและคนในชุมชน มีการยกระดับการบริหารจัดการพัฒนาความสามารถ พัฒนาส่งเสริมภาวะผู้นำของสมาชิกคณะกรรมการพัฒนาสตรี ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง “รูปแบบสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ” อย่างเป็นระบบแล้วนำเสนอสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสังคมสงเคราะห์ของสตรีในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ
3. เพื่อเสนอรูปแบบสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก มีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 ข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2539 และหนังสือเกี่ยวข้องกับองค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ 2 และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส เอกสารวิชาการทั้งที่เป็นหนังสือและตำรา วารสาร บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ จากการสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านประชากรผู้ให้ข้อมูล คือ องค์กรสตรี

จังหวัดบึงกาฬทั้ง 8 อำเภอ พระสงฆ์ 3 รูป นักวิชาการศาสนา 4 คน ข้าราชการที่เกี่ยวข้อง 9 คน และสมาชิกองค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ 15 คน รวมทั้งสิ้น 31 รูป/คน

2. ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 รวบรวมข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ทฤษฎี และการสัมภาษณ์

2.2 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ศึกษามาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

3. สรุปผล อภิปรายผล และแสดงข้อเสนอแนะ

4. จัดทำเป็นเล่มดัชนีนิพนธ์ที่สมบูรณ์

ผลการวิจัย

1. สังคมสงเคราะห์ของสตรีในพระพุทธศาสนา

สตรีในสังคมชาวพุทธมีบทบาทในด้านเผยแผ่พุทธธรรม และการประเพณีที่เป็นแบบอย่างที่ดี หลักการสำคัญในการสังคมสงเคราะห์สตรีในพระพุทธศาสนาคือการสงเคราะห์สองด้านคือ ด้านกายภาพ และด้านสภาวะทางจิตใจ ด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 อันประกอบด้วย ทาน คือ การให้สองอย่าง คือ วัตถุทาน ช่วยเหลือในด้านกายภาพและการดำรงชีวิตด้วยสัมมาอาชีพตลอดถึงการช่วยอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา และการให้ธรรมทานฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตใจ ปิยวาจา การพูดเพื่อประสานประโยชน์ร่วมกันชักชวนกัน ประพฤติปฏิบัติธรรม อตถจริยา การประพฤดิหรือสร้างเครือข่ายช่วยเหลือกัน สมนัตตตา การวางระบบงาน ทรัพยากรให้สอดคล้องกับภารกิจที่ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนได้รับการยกย่องจากสังคม เป็นแบบอย่างที่ดีของสตรีในการทำงานให้กับสังคม ด้วยการน้อมนำธรรมะคำสอนของพระพุทธเจ้ามาสู่การปฏิบัติพัฒนาตนเองและคนรอบข้าง ส่งผลทำให้สังคมเกิดสันติสุข เป็นกำลังหลักในการพัฒนาสังคม เช่น นางสาวดี แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด ที่มีบทบาทในการส่งเสริมสตรีไทยให้มีภูมิคุ้มกันตัวเองในด้านการพัฒนาจิตใจและสังคมส่วนรวม จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงพลังศักยภาพของสตรีที่มีหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตและช่วยเหลือสังคมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

2. สังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ

องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬมีสองกลุ่มคือ กลุ่มที่จัดตั้งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มองค์กรที่จัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการรวมตัวกันช่วยเหลือสังคมเป็นกลุ่มองค์กรอิสระ องค์กรสตรีทั้งสองกลุ่มเป็นเป็นกลุ่มองค์กรที่มีศักยภาพ ร่วมทำงานสังคมสงเคราะห์จังหวัดบึงกาฬ ทั้ง 4 ด้าน อันได้แก่ ด้านการเรียนรู้ขององค์กรสตรีร่วมกับชุมชน ทาน ร่วมส่งเสริมชุมชนรักการอ่าน สร้างสัมมาชีพ ชุมชน มีความเข้มแข็งทางจิตใจ ปิยวาจา ส่งเสริมให้คนในครอบครัวมีโอกาสได้เรียนรู้ตามความถนัด และสนใจ มีการทำงานด้วยความตั้งใจทุ่มเทให้กับการพัฒนาชุมชน อตถจริยา ได้แก่ การเข้าร่วมรับ

การฝึกอบรมโครงการส่งเสริมพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน สมานัตตา กลุ่มสตรีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาสังคม มีความอดทนที่จะผลักดันกิจกรรมต่าง ๆ จนประสบความสำเร็จ ด้านการบริหารจัดการองค์การสตรีร่วมกับชุมชน ทาน จัดหาทุน บริหารจัดการ ติดตามประเมินผล พัฒนา ครอบครัวตนเองให้เป็นแบบอย่าง ขยายผลไปครอบครัวข้างเคียง ปิยวาจา ประชาสัมพันธ์ผลงานสู่สาธารณชน ทำกิจกรรมร่วมกัน ดำเนินชีวิตตามวิถีพอเพียง มีความรัก นับถือ เอื้ออาทรต่อกัน อุตถจริยา มีการรวมกลุ่มเป็นสมาคมหรือชมรมภายในจังหวัด ทำให้เกิดพลังของสตรีในเวทีการเมืองท้องถิ่น สมานัตตา ได้แก่ ปฏิบัติตนบำเพ็ญประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ มีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการดำเนินงานในเรื่องของคน วัสดุ และด้านงบประมาณ

ด้านกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพขององค์กรสตรีร่วมกับชุมชน ทาน มีการเสียสละในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กร เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตสตรีระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด จนถึงระดับภาค โดยมีหน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและส่วนกลางต่าง ๆ กำหนดและดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่เอื้อสำหรับการพัฒนากลุ่มเป้าหมายหรือประชากรที่หน่วยงานหรือองค์กรตนเองรับผิดชอบ

ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน ทาน เสียสละช่วยงานจิตอาสาด้านสิ่งแวดล้อม ทำความสะอาด รักษาและให้การเคารพสักการบูชาปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงวัดวาอาราม ศาสนสถาน อันเป็นที่เคารพสักการะสืบต่อกันมาแต่โบราณ ปิยวาจา มีการพูดจาด้วยถ้อยคำที่เป็นประโยชน์ ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน อุตถจริยา มีคุณธรรม จริยธรรม มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

3. รูปแบบสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ

รูปแบบการนำหลักทานมาบูรณาการกับงานสังคมสงเคราะห์ องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬร่วมกับกรมการพัฒนาชุมชนจัดทำโครงการส่งเสริมครอบครัวแข็งแรงเพื่อเป็นฐานของสังคม โดยมอบหมายให้คณะกรรมการพัฒนาสตรีอำเภอ (กพสอ.) คณะกรรมการพัฒนาสตรีตำบล (กพสต.) และคณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.) เป็นหน่วยดำเนินการและ มีคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัด/ภาค (กพสภ.) รูปแบบการนำหลักปิยวาจามาบูรณาการกับงานสังคมสงเคราะห์ องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬมีการประชุมสัมมนาเพื่อพบปะพูดคุยกันบ่อยครั้งในกำหนดระเบียบหรือกฎเกณฑ์ร่วมกัน ให้เกียรติและรับฟังผู้นำที่คิดดี สอดส่องดูแลและปกป้องสิทธิ์ โดยเคารพกฎระเบียบและปกป้องรักษาประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น และให้เกียรติยกย่องผู้อาวุโส เพื่อเป็นการบริหารงานให้ก้าวหน้าไปด้วยดี เอื้ออาทรซึ่งกันและกันทางกาย วาจา ใจ

รูปแบบการนำหลักอรรถจริยามาบูรณาการกับงานสังคมสงเคราะห์ องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ มีรูปแบบการรวมกลุ่มองค์กรเป็นสมาคมต่าง ๆ มีการพัฒนาความรู้ความสามารถของสมาชิกในองค์กร

สตรีอยู่เสมอ โดยมีการติดตามข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน นำมาปรับปรุงประยุกต์ใช้ในการทำงาน ผู้นำองค์กรสตรีมีความตั้งใจต่องานสังคมสงเคราะห์สูง ทำให้บทบาทการช่วยพัฒนาท้องถิ่น ชุมชน หมู่บ้าน ดำเนินไปในทางที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

รูปแบบการนำหลักสมานัตตามาบูรณาการกับงานสังคมสงเคราะห์ องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ สมาชิกในองค์กรมีการวางแผนมาเสมอ จึงสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจรวมกันของหมู่คณะได้ดี ช่วยประสาน คนหมู่มาให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเกิดความผาสุกในองค์กร มีการประสานงานการทำงาน ทั้งภายในและภายนอกองค์กร

อภิปรายผลการวิจัย

1. สังคมสงเคราะห์ของสตรีในพระพุทธศาสนา

สตรีในสังคมชาวพุทธมีบทบาทในด้านเผยแผ่พุทธธรรม และการประพจน์ที่เป็นแบบอย่างที่ดี หลักการสำคัญในการสังคมสงเคราะห์สตรีในพระพุทธศาสนาคือการสงเคราะห์สองด้าน คือ ด้านกายภาพ และด้านสภาวะทางจิตใจ ด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 อันประกอบด้วย ทาน คือ การให้สองอย่าง คือ วัตถุทาน ช่วยเหลือในด้านกายภาพและการดำรงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะตลอดถึงการช่วยอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา และการให้ธรรมทานฟื้นฟูสมรรถภาพทางจิตใจ ปิยาจาการ พุดเพื่อประสานประโยชน์ร่วมกัน ชักชวน กันประพจน์ปฏิบัติธรรม อตถจริยา การประพจน์หรือสร้างเครือข่ายช่วยเหลือกัน และสมานัตตา การวางระบบงาน ทรัพยากรให้สมดุลกับการกิจที่ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจนได้รับการยกย่องจากสังคม เป็นแบบอย่างที่ดีของสตรีในการทำงานให้กับสังคม ด้วยการน้อมนำธรรมะคำสอนของพระพุทธเจ้ามาสู่ การปฏิบัติพัฒนาตนเองและคนรอบข้าง ส่งผลทำให้สังคมเกิดสันติสุข เป็นกำลังหลักในการพัฒนาสังคม เช่น นางสาวดี แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต ที่มีบทบาทในการส่งเสริมสตรีไทยให้มีภูมิคุ้มกันตัวเองใน ด้านการพัฒนาจิตใจและสังคมส่วนรวม สอดคล้องกับงานวิจัยมนตรี สืบดวง ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง แนวพินิจเชิงสตรีนิยมว่าด้วยผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าทรงให้โอกาสกับสตรีเป็นอย่างมากทั้งในฐานะของอุบาสิกา และฐานะนักรบ พะพุดองค์ ทรงเปิดโอกาสให้สตรีได้ปฏิบัติธรรมและบรรลุนิพพานได้เทียบเท่ากับบุรุษ และสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง สถาบันพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ ของประทุม อังกูโรหิต พบว่า แม่ชีคันสนีย์ได้ก่อตั้งเสถียร ธรรมสถาน ภายใต้วัตถุประสงค์ 1) เพื่อใช้เป็น สถานปฏิบัติธรรม เผยแพร่ธรรมะเพื่อนำธรรมะไปใช้ดับ ทุกข์ในชีวิตประจำวัน (ประทุม อังกูโรหิต, 2553)

2. สังคมสงเคราะห์องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ

ด้านการเรียนรู้ขององค์กรสตรีร่วมกับชุมชนชุมชน ทาน ร่วมส่งเสริมชุมชนรักการอ่าน สร้างสัมมาชีพชุมชน มีความเข้มแข็งทางจิตใจ กระบวนการที่สตรีนำมาใช้ คือ การสร้างการมีส่วนร่วม

การมีข้อตกลงร่วมในการประชุมหารือ การประพุดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีด้านครอบครัวและด้านสาธารณะประโยชน์ ปิยวาจา กลุ่มสตรีเป็นพลังสำคัญในการเชื่อมประสานกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีการสื่อสารกันด้วยถ้อยคำที่เป็นประโยชน์ช่วยส่งเสริมให้คนในครอบครัวและชุมชน เป็นกำลังในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง อัตถจริยา ได้แก่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพสตรี มีการออกศึกษาดูงานยังชุมชนต้นแบบ เข้าร่วมร่วมรับการฝึกอบรม ประชุมสัมมนา ส่งเสริมพัฒนาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ สนับสนุนพัฒนาระบบการตลาด ส่งเสริมพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน สมานัตตา มีความทุ่มเทและเอาใจใส่ในการแก้ปัญหาของชุมชนโดยใช้ความละเอียดอ่อนของความเป็นสตรีช่วยในการแก้ไขปัญหา และมีความอดทนที่จะผลักดันกิจกรรมต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ฌาน ตรรกวิจารณ์ ที่ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับบุคคลและระดับองค์การจะมีตัวแบบในการพัฒนา ซึ่งสามารถใช้เป็นกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธได้ด้วย ภาวะผู้นำตามหลักสังคหวัตถุ 4 ผู้บริหารจะต้องมีที่จะได้ใจและบริหารคนได้ ต้องมีการเสียสละ อุทิศตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา (ฌาน ตรรกวิจารณ์, 2550)

ด้านการบริหารจัดการองค์กรสตรีร่วมกับชุมชน ด้านการบริหารจัดการองค์การสตรีร่วมกับชุมชน ทาน จัดหาทุน บริหารจัดการ ติดตามประเมินผล พัฒนาคอร์ปครัวตนเองให้เป็นแบบอย่าง ขยายผลไปครอบครัวข้างเคียง สนับสนุน ส่งเสริม ครอบครัวแข็งแรง ปิยวาจา ประชาสัมพันธ์ผลงานสู่สาธารณชน ทำกิจกรรมร่วมกัน ดำเนินชีวิตตามวิถีพอเพียง มีความรัก นับถือ เอื้ออาทรต่อกัน อัตถจริยา มีการรวมกลุ่มเป็นสมาคมหรือชมรมภายในจังหวัด เพื่อเสริมสร้างพลังของสตรีและความเข้มแข็งให้แก่สตรีจังหวัดบึงกาฬสตรี เนื่องจากการรวมกลุ่มนั้นจะทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวภายในกลุ่มและก่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างสตรี มีความรักสามัคคีและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้และมีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และทำให้เกิดพลังของสตรีในเวทีการเมืองท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นด้วย สมานัตตา ได้แก่ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการวางแผนโครงการต่าง ๆ เช่น จัดทำแผนของชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการดำเนินงานในเรื่องของ คน วัสดุ และด้านงบประมาณ และร่วมปฏิบัติตามแผนชุมชนที่ได้กำหนดไว้ ตลอดถึงมีส่วนในการประเมินผลงาน มีส่วนร่วมรักษาความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาจิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนาของ ประพันธ์ ศุภษร และคณะ ที่กล่าวว่า จิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง จิตของคน ผู้มีเมตตาและคุณธรรม ต้องการช่วยเหลือผู้อื่น มีความสุขตามความเหมาะสม และเกิดประโยชน์ต่อสังคม (ประพันธ์ ศุภษร และคณะ, 2545)

ด้านกิจกรรมส่งเสริมอาชีพขององค์กรสตรีร่วมกับชุมชน พบว่า ทาน มีการเสียสละในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กร เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตสตรีระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด จนถึงระดับภาค กำหนดและดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่เอื้อสำหรับการพัฒนา กลุ่มเป้าหมายหรือประชากรที่หน่วยงานหรือองค์กรตนเองรับผิดชอบ ปิยวาจา จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ

เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาศักยภาพและบทบาทสตรี การเขียนโครงการเพื่อเข้าถึงแหล่งทุน มาพัฒนาชุมชน อุตจกรียา การชวนช่วยสร้างประโยชน์ต่อผู้อื่นการเสียสละร่างกาย แรงใจ เอาใจใส่ ในสุขทุกข์ในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน สมานัตตา ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต ถ่ายทอดความรู้สู่ครอบครัวอื่น มีการวางตนอย่างเหมาะสม ไม่ถือตัว อดทน ร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมกัน ทำให้มีกำลังใจ ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นช่วยเหลือสังคม สอดคล้องกับงานวิจัย ของมาตาลักษณ์ ออรุ่งโรจน์ เรื่องจริงของ หญิงชาย พบว่า ความเป็นอยู่ของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน ต้องแบกภาระไม่ต่างจากสตรีในอดีตสตรีในอดีตจะทำงานเฉพาะส่วนหน้าที่อันเป็นภาระในบ้าน และประกอบอาชีพเฉพาะในครอบครัว เท่านั้น ในปัจจุบันสตรีมีศักยภาพสูงที่สามารถทำงานหาเลี้ยงชีพตนเองได้สามารถที่จะทำงานข้างกายเคียงบ่าเคียงไหล่ กับบุรุษเพศเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว โดยจะเห็นได้จากสตรีชนบทที่เข้ามาทำงานในเมืองหลวง เพื่อหารายได้ส่งไปจุนเจือครอบครัวที่อยู่ในชนบทที่แร้นแค้น (มาตาลักษณ์ ออรุ่งโรจน์, 2551)

ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน พบว่า ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน ทาน เสียสละช่วยงานจิตอาสาด้านสิ่งแวดล้อม ทำความสะอาด รักษาและให้การ เคารพสักการบูชาปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงวัดวาอาราม ศาสนสถาน อันเป็นที่เคารพสักการะ สืบต่อกันมาแต่โบราณ ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนท้องถิ่น เข้าร่วมกิจกรรมอันเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกองค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ ปิยวาทา มีการพูดจาด้วยถ้อยคำที่เป็น ประโยชน์ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร แก้ปัญหาข้อขัดแย้งด้วยเหตุผล ไม่ใช่ความรุนแรง ด้านร่างกาย วาจา จิตใจ มีการแสดงออกถึงความรัก เคารพนับถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับ ความต้องการของชุมชน และมีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างกัน อุตจกรียา มีคุณธรรม จริยธรรม มีส่วน ร่วมในกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมที่ทำให้ชุมชนหมู่บ้านสะอาด มีระเบียบ ปรับภูมิทัศน์เช่น การปลูกต้นไม้ บริเวณที่สาธารณะ คัดแยกขยะ สมานัตตา ได้แก่ การนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนออกมาใช้ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชลากร เทียนส่องใจ ได้ทำการวิจัยเรื่องจริยธรรมผู้นำ รัฐตามหลักพระพุทธศาสนา ที่พบว่า ผู้บริหารจะต้องรู้จักพูด รู้จักชี้แจง แนะนำ รู้จักหักทลายถามไถ่ทุกข์ สุขของประชาชน ด้วยวาจาที่ไพเราะน่าฟัง มีประโยชน์ เสริมสร้างความสามัคคี (ชลากร เทียนส่องใจ, 2551)

3. รูปแบบสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ

รูปแบบการนำหลักทานมาบูรณาการกับงานสังคมสงเคราะห์ องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬร่วมกับ กรมการพัฒนาชุมชนจัดทำโครงการส่งเสริมครอบครัวแข็งแรงเพื่อเป็นฐานของสังคม เมื่อบุคลากร ในองค์กรมีความเดือดร้อนก็ได้ให้ความช่วยเหลือกัน อาทิเช่น การให้ปันสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจน ให้ความรู้ความเข้าใจและให้คำแนะนำ และรวมไปถึงการให้อภัยแก่เพื่อนร่วมงาน ช่วยทำให้บุคลากร

ในองค์กรเป็นบุคลากรที่มีความสามัคคี สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักพุทธธรรมและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการอยู่ร่วมกันของประชาชนในพื้นที่ ตำบลสามบัณฑิต อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยาของ จริญญา รัตนกาล ที่กล่าวว่า คนไทยนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทและเป็นศาสนาประจำชาติตั้งแต่สมัยสุโขทัย จึงมีวิถีการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก เพราะได้รับการปลูกฝังศีลธรรมทำให้ศีลธรรมจริยธรรมซึมซับเข้าสู่สายเลือดจึงทำให้เป็นบุคคลที่มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นส่วนส่งเสริมการใช้ความรู้ความสามารถของสมาชิกกลุ่มสตรีให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (จริญญา รัตนกาล, 2556)

รูปแบบการนำหลักปียวามาบูรณาการกับงานสังคมสงเคราะห์ องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬมีการประชุมสัมมนาเพื่อพบปะพูดคุยกันบ่อยครั้งในกำหนดระเบียบหรือกฎเกณฑ์ร่วมกัน ให้เกียรติและรับฟังผู้นำที่คิดดี สอดส่องดูแลและปกป้องสิทธิ์ โดยเคารพกฎระเบียบและปกป้องรักษาประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น และให้เกียรติยกย่องผู้อาวุโส เพื่อเป็นการบริหารงานให้ก้าวหน้าไปด้วยดี สอดคล้องกับงานวิจัยของพระปลัดพิรัชเดช ฐิตวิโส (มหามนตรี) เรื่อง พุทธบูรณาการการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิต มีความสำคัญต่อบุคคลและสังคมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมาชิกและผู้นำสตรีจะต้องช่วยกันพัฒนาโดยใช้วิธีอันชอบธรรมเพื่อให้ดำรงชีวิตที่ดี ทั้งในด้านร่างกาย ด้านจิตใจ (พระปลัดพิรัชเดช ฐิตวิโส (มหามนตรี), (2558)

รูปแบบการนำหลักอรรถจริยามาบูรณาการกับงานสังคมสงเคราะห์ องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬมีรูปแบบการรวมกลุ่มองค์กรเป็นสมาคมต่าง ๆ มีการพัฒนาความรู้ความสามารถของสมาชิกในองค์กรสตรีอยู่เสมอ ในปัจจุบันองค์กรพัฒนาสตรีจังหวัดบึงกาฬมีการคัดเลือกบุคคลที่จะเข้าดำรงตำแหน่งคณะกรรมการพัฒนาสตรีทุกระดับซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีวิสัยทัศน์ เนื่องจากตำแหน่งคณะกรรมการพัฒนาสตรีคือผู้ที่จะต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการจัดการบริหารสตรีในชุมชน ผู้นำคณะกรรมการพัฒนาสตรีจึงต้องมีความรู้กว้างขวาง มีทัศนคติที่ดีต่อการจัดการในเรื่องต่างๆที่เกี่ยวข้องกับองค์กร สอดคล้องกับงานวิจัยของ พิณภา หมวกยอด ซึ่งกล่าวในงานวิจัยวิเคราะห์องค์ประกอบสุขภาวะทางปัญญาตามหลักพุทธธรรม ที่ว่าประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) “รู้” คือ การมองเชื่อมโยงจากเหตุถึงผล รู้จักคิดพิจารณาและแก้ปัญหาด้วยการคิดแยกแยะ ไตร่ตรองตามเหตุผลอย่างรอบด้านมากกว่าใช้อารมณ์ 2) “ตื่น” คือ การมีสติตระหนักรู้ถึงสภาวะปัจจุบัน ไม่คาดหวังอนาคตอย่างเพ้อฝัน มีความเชื่อในความพยายามของตน กระทำอะไรด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจของตนเอง และ 3) “เบิกบาน” คือ ความผาสุกจิตสงบนิ่งไม่กระวนกระวาย มีอิสระไม่ยึดติดในสิ่งใด และเกื้อกูล เพราะการเปิดโอกาสให้ได้มีการแสดงความคิดเห็นนั้น ตลอดจนการรับฟังปัญหาที่เกิดขึ้นในที่ประชุมนำไปสู่การวางแผนงานในองค์กร

รูปแบบการนำหลักสมานัตตามาบูรณาการกับงานสังคมสงเคราะห์ องค์การสตรีจังหวัดบึงกาฬ สมาชิกในองค์กรมีการวางตนสม่ำเสมอ จึงสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจรวมกันของหมู่คณะได้ดี ช่วยประสาน คนหนุ่มมากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งภายในและภายนอกองค์กร สอดคล้องกับงานวิจัย เรื่องรูปแบบ การเสริมสร้างพลังศักยภาพสตรีเพื่อพัฒนาชุมชนตามหลักพุทธธรรมของ ประทีน แสงไทย พบว่า การเสริมสร้างศักยภาพด้านสังคมยังมีความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพแก่สตรี แก่นนำและสมาชิกใน ชุมชนอีกด้วย การร่วมมือให้ความช่วยเหลือชุมชนและสังคมให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี ควรนำหลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมต่อการสร้างสัมพันธ์ภาพในชุมชนและสังคม (ประทีน แสงไทย, 2561)

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาความแตกต่างเรื่องบทบาทสมาชิกขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬเพื่อจะได้พิจารณา ผลสัมฤทธิ์ในการมีส่วนร่วมการทำงานสังคมสงเคราะห์ต่อไป
2. องค์การสตรีจังหวัดบึงกาฬควรใช้พลังกลุ่มคนในชุมชนมาเป็นกลไกการขับเคลื่อนงานด้าน สังคมสงเคราะห์ การบริหารจัดการ การบริการทางสังคมให้มีหลายลักษณะตรงกับความต้องการของคน ทุกกลุ่มในชุมชนหมู่บ้าน
3. ควรสร้างและพัฒนาารูปแบบหรือหลักสูตรในการพัฒนาศักยภาพของภาวะผู้นำสตรีด้าน สังคมสงเคราะห์ ซึ่งสามารถใช้เป็นโมเดลนำร่องในการพัฒนาศักยภาพภาวะผู้นำสตรีด้านสังคมสงเคราะห์ ในจังหวัดบึงกาฬ

องค์ความรู้ใหม่

สังคมสงเคราะห์สตรีในพระพุทธศาสนา	สังคมสงเคราะห์สตรีในพระพุทธศาสนา พบว่า สตรีในฐานะพุทธบริษัท มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาสตรีในฐานะอุบาสิกา เนื่องด้วยพุทธศาสนาเปิดกว้างสำหรับสตรีโดยทั่วไป ทำให้สตรีทุกชนชั้นวรรณะมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน สตรีจึงมีบทบาทอุปถัมภ์บำรุงช่วยประคับประคองศาสนาช่วยเหลือสังคมตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงสมัยปัจจุบัน
สังคมสงเคราะห์องค์กรสตรี จังหวัดบึงกาฬ	สังคมสงเคราะห์องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ พบว่า งานสังคมสงเคราะห์ขององค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ ทั้ง 4 ด้านมีการร่วมมือให้ความช่วยเหลือชุมชนและสังคม เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 ในการสร้างสัมพันธ์ภาพในชุมชนและสังคม คือ ทาน คือการให้ ปิยวาจา อุตถจริยา และ สมานัตตตา ส่งผลให้องค์กรสตรีมีศักยภาพในการทำงานสูง มีคุณธรรม มีคุณภาพ มีครอบครัวที่อบอุ่น มีส่วนช่วยชุมชนและสังคมให้เข้มแข็ง มีบทบาทสำคัญในการสร้างพื้นฐานของสังคมให้แข็งแกร่งในรูปแบบกลุ่มองค์กร ช่วยเหลือสังคมอย่างเป็นระบบทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ
รูปแบบสังคมสงเคราะห์องค์กรสตรี จังหวัดบึงกาฬเชิงพุทธบูรณาการ	รูปแบบสังคมสงเคราะห์องค์กรสตรีจังหวัดบึงกาฬ พบว่า มีการจัดทำแผนชุมชน ในการบริหารจัดการ คน วัสดุ งบประมาณ และร่วมปฏิบัติตามแผน การติดตามและประเมินผลงานการพัฒนาอาชีพให้แก่สตรีและคนในชุมชน โดยมีหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้การส่งเสริมสนับสนุนอย่างเป็นระบบบูรณาการด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 ในการสร้างความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). พระพุทธศาสนากับสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ชมกร เศรษฐบุตร, พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร และ ภาวิณี บุณนาค. (2560). แนวคิดและงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของ แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 1(2), 103-114.
- จรรยา รัตนกาล. (2556). การประยุกต์หลักพุทธธรรมและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการอยู่ร่วมกันของประชาชนในพื้นที่ ตำบลสามบัณฑิต อำเภอยุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- ฉาน ตรรกวิจารณ์. (2550). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ. ใน *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.*
- ชลากร เทียนส่องใจ. (2551). จริยธรรมผู้นำรัฐตามหลักพระพุทธศาสนา. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.*
- ประพันธ์ ศุภกร และคณะ. (2545). กระบวนการพัฒนาจิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนา. ใน *รายงานการวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.*
- พระปลัดพีรเดช ฐิตวิโส (มหามนตรี). (2558). เรื่อง พุทธบูรณาการการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ใน *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.*
- พัฒนา หมวกยอด. (2558). การพัฒนาศักยภาพนักศึกษาในการสร้างเสริมสุขภาวะทางปัญญา. ใน *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.*
- ประทีน แสงไทย. (2561). รูปแบบการเสริมสร้างพลังศักยภาพสตรีเพื่อพัฒนาชุมชนตามหลักพุทธธรรม. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.*
- ประทุม อังกูรโรหิต. (2553). สถาบันพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์. ใน *รายงานการวิจัย. โครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา. ศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- มนตรี สืบด้วง. (2551). แนวพินิจเชิงสตรีนิยมว่าด้วยผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.*

- มาตาลักษณ์ ออรุ้งโรจน์. (2551). ร่างกฎหมายใหม่กับความหมายของความเท่าเทียมระหว่างเพศ. ใน งานวิจัยในสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, เรื่องจริงของหญิงชาย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.
- สุทธิรักษ์ หงสะมัต. (2551). การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ด้านการพัฒนาสตรีโดยกระบวนการมีส่วนร่วม. ใน วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2560). อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.